

Na hraně etnoemancipace

Umění Romů mezi muzeem a galerií

V pražském Národním muzeu pomalu končí rozsáhlá výstava Otevřená cesta / Phundrado Drom, která představuje umělecká díla ze sbírek Muzea romské kultury. Proč tvorbu romských umělců a umělkyní, která se jednoznačně řadí mezi výtvarné umění, vystavují muzea, a ne galerie?

NATÁLIE DRTINOVÁ

Brněnské Muzeum romské kultury se rozrůstá. Nejenže minulý měsíc v Letech u Písku slavnostně otevřelo již druhý památník holokaustu Romů a Sintů (první vznikl v Hodoníně u Kunštátu před třemi roky), v současné době pracuje také na pražské pobočce muzea – Centru Romů a Sintů v Praze. Ačkoli se má veřejnosti otevřít až ke konci tohoto roku, pražské publikum má do konce července šanci nahlédnout do jeho budoucí expozice ve formě výstavy *Otevřená cesta / Phundrado Drom* v Letohrádku Kinských. Ta si neklade za cíl vytvářet nový příběh Romů, ale má primárně reflektovat třicetileté působení a tvorbu sbírek muzea.

„Velcí mistři“

Výstava, připravená Emílií Rigovou a Petrou Hanákovou, je rozdělena do dvou hlavních částí, označených jako „velcí mistři“ a otevřený depozitář. Menší místnost představuje oněch pět „mistrů“ (uvozovky používají samy kurátorky pro zdůraznění, že odkazují k názvu tohoto galerijního formátu), kterými jsou Július Lakatoš, Ján Berky, Markéta Šestáková, Rudolf Dzurko a Daniel Kováč. Rigová s Hanákovou uvádějí, že umělců a umělkyní záměrně vybraly jen pět, aby jejich tvorba vynikla a jejich jména jednodušeji vešla v povědomí širší veřejnosti, což zní jako velmi rozumná taktika – díla dalších tvůrců a tvůrkyň je ostatně možné vidět v druhé sekci.

Od každého z pěti vystavujících je na zdech zavěšeno okolo deseti obrazů (kromě Daniela Kováče, který tvořil primárně sochy) a soubory vždy doplňuje krátký biografický text. Je vidět, že autorky expozice vsadily na dostatečně osobité umělce, jejichž vybraná díla mohou vyniknout ve vzájemném kontrastu. Vedle Kováčových siporexových soch tak vidíme Dzurkovy typické mozaiky z lepené skleněné drti, Lakatošovy jemné krajiny a výjevy ze života Romů, romantické vyšívané obrazy Markéty Šestákové a trýznivé drobné malby Jána Berkyho.

Přesto všechny vystavující cosi propojuje. Je to zejména až podmanivý nesoulad mezi idyllickou, jemnou a často vesele barevnou formou zpracování a tragičností námětů. Dzurkovy obrazy vyspávané korálkovou drtí jsou plné smrti a bolesti, na jednom z nich je zpodoběn ďábel okrádající romského hudebníka. Na první pohled až malebné dílo Jána Berkyho *Co nás rozdělilo* (1998) zase zobrazuje romskou osadu, kterou od modernějších obydlí většinové společnosti odděluje separační zeď, na níž je vidět nápis „Cikáni do plynu“. Z díla Šestákové je vystaven například pestrobarevný obraz *Noc hrůzy* (2006), na kterém autorka bavlnkami vykreslila násilí nacistických vojáků na Romech v detenčním táboře. Téma etnického vyhlazování se objevuje i v díle nazvaném přímočaře *Holokaust* (1999) Júlia Lakatoše. Většina těchto artefaktů navíc vznikla v posledních třiceti letech, což jen dokládá, jak je toto utrpení stále přítomno v povědomí romské komunity. Nemají tak pouze významnou estetickou hodnotu, ale jsou také zásadní výpovědi o historii a dlouhodobých traumatech.

V otevřeném depozitáři

Impozantní instalace otevřeného depozitáře využívá regálovitou konstrukci. Do té jsou umístěna díla umělecká, rukodělná, ale i historické předměty, jako je například cikánská legitimace z roku 1938 či průkaz a odznáček Svazu Cikánů-Romů. Občas se díla navzájem zakrývají, k některým je třeba se sklonit a na další lze sotva dohlédnout, jak jsou vysoko – instalace skutečně působí, jako by se nám zrovna otevřel depozitář muzea, kde jsou díla shromážděna podle autorství, původu či fondu. Díla a předměty jsou zde vystaveny velmi věcně, bez jakékoli hierarchie či rozdílu.

Jsou ale rozdělena do volných tematických celků: výtvarníci–hudebníci, recyklace a kutilský princip, (ne)zaměstnaný umělec, grafický styl „propiska“ a „romská socha“.

Poslední jmenovaná sekce odkazuje k názvu uměleckého sympozia, které Muzeum poprvé pořádalo v roce 2008 – prvně pouze s umělci a umělkyněmi insitními, později i s profesionálně tvořícími. Nenuceně se tak v tomto místě objevuje otázka, zda lze (či je-li dokonce třeba) tuto tvorbu označit přívlastkem „romská“. Této otázce však ve výstavě není věnováno moc pozornosti a v doprovodném textu je poměrně rychle smetena ze stolu: „I když se nám termín ‚romská socha‘ nemusí z postkoloniálního hlediska líbit, jde tu o to vytvořit záze- mí – nejen tvůrčí konfrontaci, ale i jistý materiální a časový komfort pro tvorbu umělců ze skromnějších poměrů. Jinými slovy: umožnit umělcům/umělkyním pracovat ve větším formátu, navzájem se poznat, nabrat ‚širší dech.‘“

Je to jen jeden z mnoha momentů, kde je zřetelně vidět balancování mezi „etnoemancipačním étosem“ muzea a souběžnou snahou se od něj oprostit, zvláště pak co se týče uměleckého fondu v jeho sbírkách. Umění tvořené Romy a Romkami zde proto není zjednodušujícím způsobem nazýváno uměním romským,

tento proces dospěl do fáze, kdy je expozice určená pro pražskou pobočku sestavena primárně z výtvarných děl.

Dalo by se protestovat, že umění patří do galerií a muzeí umění, ale ruku na srdce: která česká sbírkotvorná instituce o tuto tvorbu jeví zájem? A tak je tvorba romských umělců a umělkyní, zvláště těch, co neprošli formálním uměleckým vzděláním, uzamčena v jakési pasti: rámování etnickou kategorií tuto tvorbu zplošťuje na tvorbu romskou, ale zároveň zaručuje její záchranu. Bez Muzea romské kultury by totiž jinak dost jistě zanikla a upadla v zapomnění, jako je tomu tak ostatně u většiny neprofesionálního umění. Nutno zmínit, že tomuto začarovanému kruhu příliš nepomohlo ani to, že zmíněná expozice byla na uplynulá dva roky umístěna do národopisné pobočky Národního muzea a tvorba romských umělců a umělkyní se opět rámovala spíše etnickým než uměleckým kontextem.

Je zajímavé, že stejně jako u výstavního projektu Ladi Gažiové a Ondřeje Chrobáka *Džas bare dromeha / Jdeme dlouhou cestou* (Nevan Contempo, 2016) a jeho rozšířené verze *O Kosmos hino kalo / Vesmír je černý* (Moravská galerie, 2017), ke které jsem byla přizvána do kurátorského týmu, i v expozici *Phundrado Drom*

Výstava Phundrado Drom otevírá novou kapitolu dějin umění. Fotoarchiv Národního muzea

což dává prostor pro hledání jiných společných bodů či témat v této tvorbě.

Mezi muzeem a galerií

V úvodním textu katalogu k výstavě popisuje ředitelka muzea Jana Horváthová zajímavé začátky a následnou trajektorii muzejní sbírky výtvarného umění. Několikrát opakuje, že na počátku stálo rezolutní rozhodnutí umění nesbírat – záměrem muzea bylo shromáždění materiální kultury vypovídající o životech a dějinách Romů v Česku a na Slovensku. Výtvarná tvorba však byla všudypřítomná, a nebylo možné se jí tudíž vyhnout. Při sbírkotvorných cestách se „nedalo přehlédnout, že Romové i v nejnuznějších podmínkách vyloučených lokalit výtvarně tvoří, vlastnoručně dekorují své místo k životu rozličnými doplňky a předměty někdy i skutečně estetické hodnoty. Projevy upravdě již lidového – insitního – umění nebo uměleckého řemesla přecházely tu a tam v pokusy o volnou výtvarnou tvorbu. (...) z cest, na nichž jsme plánovali dokumentovat tradiční romská řemesla a jejich současné variety, jsme mimoděk vozili do muzea i výtvarná díla, jež nám učarovala svou upřímnou výpovědí o životě menšiny,“ píše Horváthová. A tak muzeum postupně začalo umění do svých sbírek vpouštět a dnes

se uplatňují klasické, ba dokonce i přežitě výstavní formáty. V případě *Džas bare dromeha* to bylo muzejní vyprávění dějin „romského umění“ chronologickým, silně institucionálním a místy fabulujícím způsobem, zde je to formát velkých mistrů, z nichž u každého byla pro zjednodušení vybrána jen jedna poloha či jedno médium. Tyto formáty však nejsou užity zpátečnickým způsobem, ale s velkou sebereflexí, která je dostává až do subverzivní roviny. Romští umělci a umělkyně nebyli nikdy řazeni do velkého příběhu umění a stejně tak nebyli přijati ani mezi „velké mistry“ – ostatně jako většina tvorby výtvarně neškolených. Kurátorské duo Emília Rigová a Petra Hanáková vytvořilo prostor, kde tomu tak může být, a ačkoliv výstava necílí na vytváření nového vyprávění dějin Romů, otevírá novou kapitolu dějin umění. *Phundrado Drom* tak vedle toho, že představuje výtvarná díla sbírek Muzea romské kultury, poukazuje i na to, že jsou sbírkotvorné instituce, v nichž by tato tvorba mohla být zahrnuta, ale stále tam chybí.

Autorka je teoretička umění.

Otevřená cesta / Phundrado Drom. Výstava výtvarného umění ze sbírek Muzea romské kultury v Brně. Národopisné muzeum Národního muzea, 3. 6. 2022 – 31. 7. 2024.